

Η λογική της ελληνικής διχαστικότητας

[Χαρίδημος Τσούκας](#)

26.10.2025 • 19:53

Οποιος δεν έχει παραταξιακές παρωπίδες το βλέπει καθαρά: ένα από τα δράματα της σημερινής Ελλάδας είναι ότι ο πόνος δεν μας ενώνει πολιτικά, μας χωρίζει. Πρόκειται για τεράστιο μετα-πρόβλημα: ο τρόπος που χειριζόμαστε τα προβλήματα είναι το μεγαλύτερό μας πρόβλημα.

Ποιος είναι αυτός ο τρόπος; Βαθιά διχαστικός. Η δολοφονία του Παύλου Φύσσα από νεοναζί αναμενόταν να επιφέρει απροϋπόθετη πολιτική ομοθυμία. Δεν συνέβη ακριβώς. Η θλίψη και η οργή συνοδεύθηκαν από μικρονοϊκές αντεγκλήσεις μεταξύ των δύο μεγαλύτερων κομμάτων. Επειτα από κάθε φονική φυσική καταστροφή δεν επέρχεται αμερόληπτος αναστοχασμός, αλλά οξεία πολιτική ένταση. Το πάνδημο πένθος για την τραγωδία των Τεμπών διαδέχθηκε η άμετρη κομματική σύγκρουση. Η διαμάχη για την προστασία του Μνημείου του Αγνώστου Στρατιώτη εντάσσεται σε αυτό το μοτίβο. Το επίσημο μνημείο από τη μια πλευρά, το αυτοσχέδιο κενοτάφιο από την άλλη (κυριολεκτικά). Η διχαστικότητα είναι εγγενές στοιχείο της πολιτικής νοο-τροπίας μας. Πώς και γιατί;

Στις ανθρωπολογικές μελέτες του στη Νέα Γουινέα, τη δεκαετία του 1930, ο Γκρέγκορι Μπέιτσον εντόπισε το φαινόμενο της «σχισμογένεσης»: οι ιθαγενείς αλληλεπιδρούσαν με τρόπο που παρήγε εντεινόμενες διαιρέσεις (σχισμές, ρωγμές), οι οποίες, βαθμιαία, έπαιρναν τη μορφή φαύλων κύκλων: η δράση του Α (ατόμου ή ομάδας) προκαλούσε την αντί-δραση του Β, η οποία προκαλούσε την περαιτέρω δράση του Α, κ.ο.κ. Ο Μπέιτσον διέκρινε δύο είδη σχισμογένεσης: τη «συμμετρική», όπου δράση και αντίδραση είναι ίδιες (π.χ. κούρσα εξοπλισμών: εξοπλίζομαι επειδή εξοπλίζεσαι), και τη συμπληρωματική, όπου δράση και αντίδραση είναι ανόμοιες, αλλά συμπληρωματικές (π.χ. κυριαρχία-υποταγή σε ένα ζευγάρι).

Σε αντίστοιχες μελέτες του στο Μπαλί, με την ανθρωπολόγο σύζυγό του Μάργκαρετ Μιντ, ο Μπέιτσον διαπίστωσε ότι, αντίθετα με τη Νέα Γουινέα, το μπαλινέζικο ήθος ήταν «μη σχισμογενές». Η κυρίαρχη μέριμνα ήταν η διατήρηση της σταθερότητας μέσα από διαρκείς προσωπικές προσαρμογές. Οι Μπαλινέζοι δεν πάσχιζαν να μεγιστοποιήσουν κάποια μεταβλητή (π.χ. πλούτος, ισχύς, κύρος), αλλά να διατηρήσουν την κοινωνική αρμονία.

Τα ανταγωνιστικά συστήματα αλληλεπίδρασης, όπως η φιλελεύθερη δημοκρατία και η ανταγωνιστική αγορά, είναι επιρρεπή στη σχισμογένεση, η οποία, στα άκρα, οδηγεί σε αρνητικά αποτελέσματα. Αυτά αποφεύγονται στο μέτρο που τα

ανταγωνιστικά συστήματα αυτο- ή ετερο-ρυθμίζονται. Οι κυβερνήσεις λ.χ. παρεμβαίνουν στην αγορά· η Ευρωπαϊκή Εισαγγελία επεμβαίνει στις συμπαγειακές πρακτικές του ΟΠΕΚΕΠΕ (απάτη, ανοχή απάτης). Στην πολιτική, όμως, η ετερο-ρύθμιση έχει όρια, καθότι η δημοκρατία συνεπάγεται αυτοκυβέρνηση. Εμείς ορίζουμε πώς θα κυβερνηθούμε. Ουδείς λ.χ. μπορεί να μας επιβάλλει να είμαστε κόσμιοι και καλοπροαίρετοι όταν διαφωνούμε.

Εδώ ακριβώς είναι το πρόβλημα. Αν ο πολιτικός ανταγωνισμός δεν περιορίζεται από άρρητα δεσμευτικούς κανόνες συμπεριφοράς, οι παίκτες ενεργούν μεγιστοποιητικά για το συμφέρον τους, αγνοώντας το κοινό καλό που, κατ' αρχήν, υπηρετεί ο πολιτικός ανταγωνισμός. Η αντιπαράθεση, τότε, πολώνεται και, στα άκρα, εκχυδαίζεται. Μια ματιά στην Ελληνική Βουλή σήμερα πιστοποιεί του λόγου το αληθές.

Ενα από τα δράματα της σημερινής Ελλάδας είναι ότι ο πόνος δεν μας ενώνει πολιτικά, μας χωρίζει. Ο τρόπος που χειριζόμαστε τα προβλήματα είναι το μεγαλύτερό μας πρόβλημα.

Η άμετρη σύγκρουση, που ιστορικά διαπερνά το ελληνικό πολιτικό σύστημα, μετασχηματίζει ακόμη και περιστατικά που εμφανώς προσφέρονται για σύμπνοια σε αφορμές διχαστικής αντιπαράθεσης. Σε ένα σχισμογενές σύστημα, τραγικά συμβάντα εισέρχονται με αμιγώς ιδιοτελή τρόπο στον άμετρο πολιτικό ανταγωνισμό και τον εντείνουν (εργαλειοποίηση οι μεν, ενοχοποίηση οι δε). Αντιθέτως, ένα μη σχισμογενές σύστημα δεν εξαλείφει τις διαφορές που αναδεικνύει η αντιπαράθεση, αλλά τις εξισορροπεί, δίνοντας έμφαση σε κοινές αξίες. Τα αντίπαλα μέρη και μεριμνούν για το συμφέρον τους και συντηρούν τη σχέση τους. Ο ανταγωνισμός διαιρεί, η σχέση ενώνει. Και τα δύο είναι σημαντικά.

Ο εξουσιαστικός πολιτικός λόγος χαρακτηρίζει το Μνημείο του Αγνώστου Στρατιώτη ιερό. Πολύ σωστά. Ιεροί, επίσης, είναι και οι νεκροί δυστυχημάτων· δεν τους αντιμετωπίζουμε σαν μπάζα. Στα Τέμπη συνέβη κάτι βαθιά «υβριστικό»: οστά και υπολείμματα θυμάτων πετάχτηκαν με τα συντρίμια. Στο πόρισμα του ΕΟΔΑΣΑΑΜ αναφέρεται ότι «μετά από συνεχή πίεση από τις οικογένειες των θυμάτων, πραγματοποιήθηκε τελικά μια νέα έρευνα για τα καμένα υπολείμματα του βαγονιού-εστιατορίου τον Νοέμβριο του 2023, όπου βρέθηκαν περισσότερα από 150 σπασμένα και καμένα κομμάτια ανθρώπινων οστών». Αν δεν υπήρχε η πίεση των συγγενών, τα υπολείμματα δεν θα ανακτώντο ποτέ. Αυτό λέγεται ύβρις. Το κράτος δεν απέτυχε μόνο λειτουργικά, όπως τεκμηριώνεται λεπτομερώς στο πόρισμα του ΕΟΔΑΣΑΑΜ, αλλά και ηθικά. Αδιαφόρησε για τους ζωντανούς και βεβήλωσε τους νεκρούς – αυτή είναι η γενική αίσθηση.

Ιδού η ελληνική σχισμογένεση. Στην επίσημη ιερότητα του Μνημείου του Αγνώστου Στρατιώτη αντιτάσσεται, στον ίδιο χώρο, η λαϊκή ιερότητα του

αυτοσχέδιου κενотаφίου. Στον τελετουργικό στόμφο του «εύτακτου» κράτους, όπως αυτό εκπροσωπείται από την κυβέρνηση, αντιπαρατίθενται η «αυθαίρετη» μνημονική τελετουργία των «από κάτω» – τα φαναράκια, οι γλάστρες, τα λούτρινα και, κυρίως, τα ονόματα των θυμάτων, όλα όσα οι παραδοσιακοί πολιτικοί χλευάζουν ως «καντηλάκια του ΙΚΕΑ». Στο μέτρο που η ιερότητα του Αγνώστου Στρατιώτη τελετουργείται από το ηθικά αποτυχημένο κράτος, δεν εκφράζει την ιερότητα των θυμάτων – αυτό νιώθουν οι συγγενείς (και δεν είναι οι μόνοι). Είμαστε αντιμέτωποι με αντίπαλες ιερότητες. Καταλήγουμε, ξανά, σε αδιέξοδο. Οι σχισμές γίνονται ρήγματα και οι αποκλίσεις χάσματα.

Τέμπη: θυσία, αποστείρωση, μιαιρότητα

[Χαρίδημος Τσούκας](#)

02.11.2025 • 19:54

«Μέσα απ' της βιτρίνας τα θρύψαλα ακούω τη φωνή σου».

ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΣΑΒΒΟΠΟΥΛΟΣ

Ο άνθρωπος είναι «animal symbolicum» –ζώον που χρησιμοποιεί σύμβολα. Με τα σύμβολα σημαίνονται και κοινωνούνται οι ανθρώπινες εμπειρίες, μας θυμίζει ο αείμνηστος Χρήστος Γιανναράς, υπογραμμίζοντας την ετυμολογία της λέξης (συν+βάλλω). Τα σύμβολα επιφέρουν συν-εννόηση: συν-βάλλουν και συντονίζουν ατομικές εμπειρίες. Η σημαία, λ.χ., δεν είναι ένα απλό μοτίβο μορφών και χρωμάτων: σηματοδοτεί και συντονίζει τις εμπειρίες του έθνους.

Όταν τα σύμβολα περιβάλλονται από ιερότητα, εμπνέουν δέος – καλλιεργούν τον απροϋπόθετο σεβασμό· τη μη χρηστική-εργαλειακή στάση απέναντι στον κόσμο. Ένα τέτοιο σύμβολο είναι το Μνημείο του Αγνώστου Στρατιώτη. Η θυσία για την πατρίδα είναι η ιδρυτική πράξη της πατρίδας. Σημειώστε το αυτό.

Τα ιερά σύμβολα είναι άχρονα αλλά όχι ανιστορικά. Αν και η θυσία ως έννοια είναι πάνω από τον ιστορικό χρόνο, το περιεχόμενο της θυσίας δεν είναι. Μετά τον Εμφύλιο, μέχρι τον πολιτικό σεισμό του 1981, λ.χ., η θυσία των αγωνιστών της Εθνικής Αντίστασης απουσίαζε από το επίσημο κρατικό αφήγημα. Η πρόσληψη των συμβόλων μεσολαβείται αναγκαστικά από την ιστορική συγκυρία.

Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας πρότεινε την «αποστείρωση (του Μνημείου του Αγνώστου Στρατιώτη) από την τρέχουσα επικαιρότητα». Αυτό είναι ανέφικτο σε μια ανοιχτή κοινωνία. Η δυναμική των συμβόλων είναι ακατάσχετη: εισερχόμενα τα σύμβολα στον δημόσιο λόγο, μεταποιείται, εν δυνάμει, το νόημά τους. Το ομολογεί εμμέσως η επίμαχη κυβερνητική τροπολογία, αποδεχόμενη την

«ανάδειξη της σημασίας» του Μνημείου. Η «ανάδειξη» είναι πολύσημη έννοια, δεν παγιώνεται εξουσιαστικά.

Στην ανοιχτή κοινωνία, τα εθνικά σύμβολα δεν μετατρέπονται σε τοτέμ, αλλά επιδέχονται ανανοηματοδότηση.

Οι Αφροαμερικανοί αθλητές που, αντί να στέκονται σε στάση προσοχής, γονατίζουν στην ανάκρουση του εθνικού ύμνου, διαμαρτύρονται συμβολικά διότι ο ύμνος κατέληξε να μη συμβολίζει την ισότητα αλλά την καταπίεση των μαύρων στην Αμερική. Η συν-εννόηση που υποδηλώνει το εθνικό σύμβολο καταρρέει όταν Αφροαμερικανοί πολίτες υφίστανται τη συστηματική και, ενίοτε, φονική αστυνομική βία. Στην ανοιχτή κοινωνία, τα εθνικά σύμβολα δεν μετατρέπονται σε τοτέμ, αλλά επιδέχονται ανα-νοηματοδότηση.

Εγκαθιστώντας το αυτοσχέδιο κενοτάφιο απέναντι από τη Βουλή, στον ευρύτερο ιερό χώρο του Μνημείου του Αγνώστου Στρατιώτη, οι συγγενείς και πολίτες που τιμούν τα θύματα των Τεμπών καταδεικνύουν συμβολικά, αφενός την ιερότητα του ιδιόχειρου μνημείου, αφετέρου την ευθύνη της πολιτείας γι' αυτή την τραγωδία. «Τα παιδιά μας δεν έπεσαν υπέρ της πατρίδας, τα σκότωσε η πατρίδα», είπε ο Νίκος Πλακιάς, τραγικός πατέρας δύο νεαρών θυμάτων. Στον χώρο μπροστά στο Μνημείο εκδηλώνονται δύο αντιφατικές στάσεις: η επίσημη, που τιμά διαχρονικά τους πεσόντες υπέρ της πατρίδας, και η ανεπίσημη, που τιμά επικαιρικά τα θύματα της πατρίδας. Η αντιφατικότητα αυτή ενοχλεί τον εξουσιαστικό λόγο. Το αυτοσχέδιο κενοτάφιο θεωρείται μιαιρό· ρυπαίνει και πρέπει να απομακρυνθεί.

Στο κλασικό βιβλίο της «Καθαρότητα και κίνδυνος» (1966), η ανθρωπολόγος Μαίρη Ντάγκλας διερεύνησε την έννοια της μιαιρότητας ως αταξινόμητης ανωμαλίας – «ύλη εκτός θέσεως». «Καθαρό» είναι αυτό που είναι στη θέση του, ενώ το «ακάθαρτο», το «μιαρό», είναι ά-τοπο – δεν έχει θέση σε ένα σύστημα συμβολικής ταξινόμησης της πραγματικότητας. Ενώ η ταξινόμηση παράγει «ευταξία», η ρυπαρότητα συνιστά «αυθαιρεσία» (αποκαλυπτικό το λεξιλόγιο του πρωθυπουργού στη Βουλή).

Τα θύματα της πατρίδας δεν έχουν θέση στο επίσημο αφήγημα της θυσίας υπέρ της πατρίδας. Η ρυπαρότητα θα απομακρυνθεί (έστω και ετεροχρονισμένα) με διαδικασίες κάθαρσης, όπως η νομοθετική παρέμβαση για την «προστασία της ακεραιότητας και της κατά προορισμό χρήσης του Μνημείου του Αγνώστου Στρατιώτη». Αυτοσχέδια κενοτάφια δεν γίνονται αποδεκτά – αλλοιώνουν την κυρίαρχη ταξινόμηση («προορισμό χρήσης»). Όταν την ιερότητα του Μνημείου του Αγνώστου Στρατιώτη διακηρύσσουν χείλη που συστηματικά ψεύδονται, αποκρύπτουν, και/ή προπαγανδίζουν (από τις υποκλοπές και τον ΟΠΕΚΕΠΕ μέχρι τη δήθεν εξεταστική επιτροπή για τα Τέμπη), η έννοια της ιερότητας ευτελίζεται.

Η αγάπη για την πατρίδα, αν είναι αυθεντική, δεν είναι ανώδυνη: επιβάλλει τη διαρκή μέριμνα να ανταποκρίνεται η πατρίδα στις ιδρυτικές προσδοκίες – μεταξύ άλλων, τη δικαιοσύνη. Όταν αυτό δεν συμβαίνει, ο λόγος περί πατρίδας απονεκρώνεται, δεν μας αφορά, εκπίπτει σε αυτοεξυπηρετική πατριδοκαπηλία.

Τραγωδίες συμβαίνουν στη ζωή. Το σημαντικό είναι πώς τις επεξεργαζόμαστε. Όταν το κράτος μετέχει άμεσα στη γένεσή τους, αμφισβητείται η ηθική νομιμοποίησή του. Το κράτος εξαγνίζεται όχι εξοστρακίζοντας τη «μιαρότητα», αλλά αναζητώντας την α-λήθεια – πασχίζοντας να συμπεριληφθεί ο συμβολισμός του «μιαρού» στην επίσημη αυτοκατανόηση. Το αυτοσχέδιο κενοτάφιο ανατρέπει την ταξινομική ευταξία αλλά, συγχρόνως, είναι η αφορμή για την ανασύστασή της. Απαραίτητη προϋπόθεση: να ακούσεις ειλικρινώς (και εγκαίρως) αυτό που σου λέει.

Μόνο όταν ενεργείς συμπεριληπτικά, αποφεύγεις τη διχαστικότητα. Η σχισμογένεση (η παραγωγή διαιρέσεων) αποφεύγεται όταν σκέφτεσαι σχεσιακά, μετατρέποντας την αρνητική αμοιβαιότητα σε θετική. Πώς; Κυρίως με θυσίες – όχι θυσίες ζωής, αλλά θυσίες συμβολικές. Να θυσιάσεις λ.χ. τον υπουργό Μεταφορών αποκλείοντάς τον διά βίου από το ψηφοδέλτιό σου· να θυσιάσεις το κομματικό όφελος χάριν της αλήθειας της εξεταστικής επιτροπής· να θυσιάσεις μέρος του πολιτικού κεφαλαίου σου αναδεχόμενος πλήρως τις ηθικοπολιτικές ευθύνες υπουργών σου. Όσο ο λόγος περί θυσίας παραμένει υποκριτικός, τόσο θα φουντώνει η διχαστικότητα.